Мисли! Участвай! Променяй!

Програма за гражданско образование и младежко лидерство

Наръчник за учители и фасилитатори

5 модула • Всички класове (I – XII) • Практически дейности

Проект *„Мисли. Участвай. Променяй!“* е част от програма „Учим заедно“ на фондация „Заедно в час“ и се реализира с финансовата подкрепа на Фондация „Америка за България“.

Фондация „Заедно в час" е една от най-активните образователни организации в България, която работи за осигуряването на равен достъп до качествено образование на всяко дете в България. За тази цел фондацията развива нови учители, подкрепя училищни екипи и изгражда партньорства за въвеждането на добри практики в образователната система.

„Заедно в час" е създадена по инициатива и с щедрата финансова подкрепа на фондация „Америка за България" и е част от международната мрежа Teach For All.

Повече за дейността и програмите на организацията: www.zaednovchas.bg

Фондация „Америка за България" е независима, неправителствена и неполитическа американска благотворителна фондация, която работи в партньорство с български организации за укрепване на частния сектор и демократичните институции в страната.

За повече информация: www.us4bg.org.

Сдружение „Знание" е неправителствена организация, основана през 1994 г. в Ловеч. В нея членуват 45 души, които подпомагат дейността ѝ чрез експертност и доброволчество. Мисията на организацията е да утвърждава демократичните ценности, да подпомага личностното и социалното развитие на деца, младежи и възрастни чрез качествено и достъпно обучение, съчетаващо национални традиции и европейски измерения за учене през целия живот. „Знание" работи активно в областта на ранното детско развитие, социалното включване на уязвими групи, младежки политики и неформално образование.

За повече информация: www.znanielovech.org

За проекта

„Мисли. Участвай. Променяй!“ цели да развие гражданските умения и активното участие на учениците от три училища в област Ловеч – ОУ „СВ. СВ. Кирил и Методий“ – Ловеч, ПГМЕТ – Ловеч и СУ „Бачо Киро“ – Летница.

Проектът предлага иновативен модел за гражданско образование, който съчетава теория, практика и активно участие.
Сред ключовите дейности са:

- Академия за гражданско участие, включваща обучения по критично мислене, публична реч, дебати и ролеви игри „Граждани в действие“;
- Менторска програма „Активен гражданин“, чрез която учениците, завършили Академията, ще бъдат ментори на по-малки свои връстници;
- Училищни форуми и избори за ученически парламент – реални форми на демократично участие в училищния живот;
- Изграждане на консултативни съвети към училищните ръководства и реализиране на ученически инициативи с обществено значение

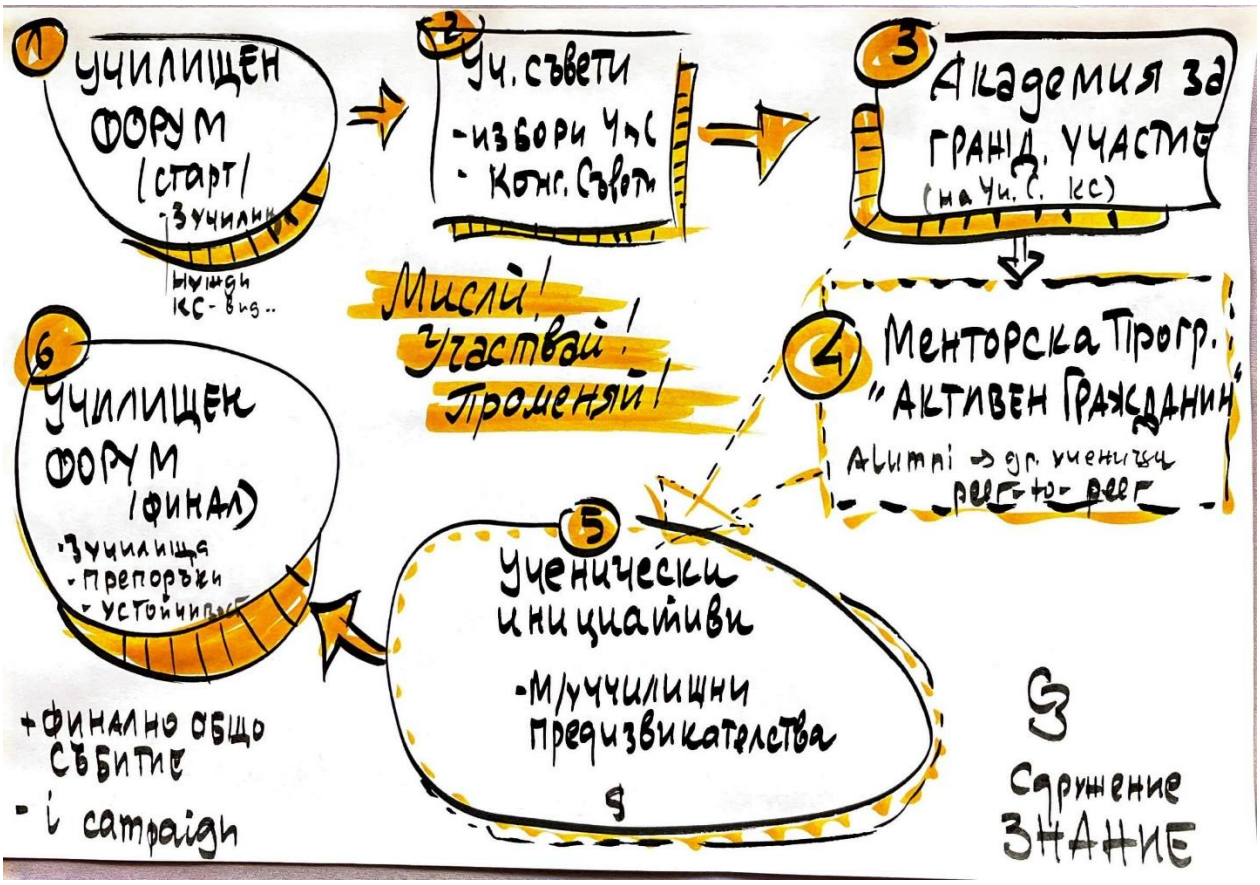

Целева група

Програмата е предназначена за ученици от I до XII клас, организирани в три възрастови групи:

I – IV клас	Начален етап – игрово и преживелищно учене, базови граждански понятия
V – VII клас	Прогимназиален етап – задълбочено разбиране, дебати, казуси
VIII – XII клас	Гимназиален етап – анализ, реални инициативи, публична реч

За програмата

Програмата "Мисли. Участвай. Променяй!" е структурирана в пет тематични модула, всеки от които може да се прилага самостоятелно или като част от цялостен учебен цикъл. Модулите са разработени така, че да отговарят на потребностите на различните възрастови групи, с конкретни адаптации на дейностите.

Петте модула

№	Модул	Ключови теми
1	Гражданско участие	Форми на гражданско участие, активизъм, демокрация
2	Критично мислене	Анализ на информация, медийна грамотност, аргументация
3	Дебати и публична реч	Изказване, убеждаване, структура на аргумент
4	Лидерство	Лидерство чрез пример, силни страни, екипна работа
5	Ученически инициативи	Дизайн и управление на проект, реална промяна

Как да използвате наръчника

- Всеки модул може да се приложи самостоятелно или в комбинация с останалите.
- Дейностите са адаптирани за три възрастови групи: I–IV, V–VII и VIII–XII клас.
- Препоръчителната продължителност на всяка дейност е посочена там, където е приложимо.
- Фасилитаторът може да избира и комбинира дейности според нуждите на групата.

Модул 1	Гражданско участие

Тема: Форми на детско участие – как децата и младежите участват в решенията

От информиране до партньорство

ЦЕЛИ

- Задълбочаване на разбирането за участието като право и процес;
- Разбиране на смисъла на честни и демократични избори;
- Усвояване на механизма на демократичното гласуване;
- Разпознаване на различните нива на участие (информиране, консултиране, партньорство);
- Оценяване значението на гражданското участие в училище и общността.

ДЕЙНОСТИ

1	**Откриване** Кратко въведение в темата чрез три въпроса: Какво означава участие? Къде вече сме виждали примери за участие? Какво означава да имаш глас и да бъдеш чут? Учениците споделят свободно, фасилитаторът обобщава и поставя рамката на сесията.

2	**Загряващо упражнение: Визуален счупен телефон** Учениците се нареждат в колона. Учителят показва движение на последния – той го предава напред без думи. Когато стигне до първия, той го демонстрира пред всички. Дискусия: Какво се промени? Какво пречеше? Какво помага? Преход: сега ще видим как информацията и участието работят в реалния живот.

Ценен момент: Невербалната комуникация и участието

Упражнението показва как информацията се изкривява без ясен канал и диалог. Свържете го с темата: истинското участие изисква двупосочна комуникация.

3	**Форми на участие – въведение чрез примери** Учителят припомня Член 12 (право на участие) и Член 13 (право на изразяване) от Конвенцията за правата на детето. Пример с храненето вкъщи: родителят казва какво ще се яде (информиране); предлага избор между две ястия (консултиране); пазарувате и готвите заедно (партньорство); решават сами и пазаруват (овластяване). Учителят представя Стълбицата на участието.

Информиране	Консултиране	Партньорство
Предоставяне на ясна и достъпна информация.	Даване на мнение, което може да бъде взето предвид.	Участие в формулиране, изпълнение и оценка на решения.

4	**Как участват децата извън дома?** Учениците предлагат идеи, учителят ги позиционира върху стълбицата: Общо събрание (информиране); Фокус група (консултиране); Петиция (инициатива); Ученическа инициатива (партньорство); Референдум (консултиране / овластяване); Гласуване (овластяване).

5	**Демонстрация: Фокус група (консултиране)** Ситуация: Училището планира нов спортен салон. Директорът кани 5 ученици да дадат мнение. Кратка дискусия по въпроси: спортове, организация, достъп. Обобщение: мнението се чува, но не е задължително да определи решението.

6	**Демонстрация: Избори и представителство** Дилема: всички участват във всяко решение или се избират 5 представители? Ролева игра: само представителите говорят, останалите наблюдават. Обсъждане: Как се чувстваха двете групи? На какво прилича това?

Ценен момент: Силата на ролевата игра

Наблюдаващите изживяват усещането за изключеност. Насочете вниманието: точно така се чувстват гражданите, чийто глас не е представен.

7	**Казуси за демократично вземане на решения** Казус А: избор на победители в конкурс с 50 рисунки и 300 ученици. Казус Б: носят ли учениците телефони? Казус В: разпределение на дарение от 1000 евро. Всяка група предлага честен, прозрачен и демократичен механизъм.

8	**Игра: Къде заставаш?** Стаята се разделя на СЪГЛАСЕН / НЕСЪГЛАСЕН. Учителят чете твърдения – учениците избират позиция и аргументират. Могат да сменят позицията след дискусия. Примерни твърдения: Всички деца имат право да изразяват мнение. / Само отличниците трябва да участват в решения. / Да участваш означава да говориш много в час.

Ценен момент: Промяната на мнение е сила, не слабост

Когато ученик смени позицията си след добри аргументи – отбележете го като нещо положително. В демокрацията е признак на зрялост.

9	**Закриване и обратна връзка** Учениците споделят: Нещо, което ми хареса... Нещо, което искам да се подобри... Учителят обобщава: участието има различни форми; демокрацията изисква честност, прозрачност и уважение.

АДАПТАЦИИ

I – IV клас • Повече игри и визуални примери; по-кратки казуси. • Избори чрез картинки или символи. • Стълбицата с рисунки.	**V – VII клас** • Пълна версия на модула. • По-сложни казуси и ролева игра с повече аргументи. • Свързване с ученическото самоуправление.

VIII – XII клас • Дискусии за реални обществени процеси и изборни системи. • Анализ на изборни системи. • Предложения за реални училищни политики.	**Материали** • Стълбица на участието (плакат или слайд) • Табели СЪГЛАСЕН / НЕСЪГЛАСЕН • Казуси (разпечатани) • Пространство за ролеви игри

Модул 2	Критично мислене

Тема: Анализ на информация, медийна грамотност и аргументация

ЦЕЛИ

- Развиване на умения за разграничаване на факти от мнения и манипулации;
- Изграждане на медийна грамотност и критично отношение към информацията;
- Насърчаване на аналитичното мислене и логическата аргументация;
- Формиране на навик за проверка на източници и информация.

ДЕЙНОСТИ

1	**Факт или мнение?** Учителят представя поредица от твърдения. Учениците решават: факт или мнение? Обсъждат се критерии за разграничаване. Въвеждат се понятия: обективност, субективност, доказателство.

2	**Новините под лупа** Учениците анализират новинарска статия или публикация в социалните медии: Кой я е написал? Каква е целта? Кои факти са представени? Има ли пропуснати гледни точки? Как е структурирано заглавието?

3	**Лабораторията за фалшиви новини** Учениците получават примери на дезинформация. Задачата е да открият признаците на манипулация и да предложат начини за проверка. Запознаване с инструменти за факт-чекинг.

4	**Аргументът – структура и сила** Въведение: теза – доказателство – извод. Учениците изграждат аргументи по дадена тема. Взаимна обратна връзка в малки групи. Вижте Приложение – Карта на аргумента за пълно упражнение с примери.

5	**Медиен детектив** В малки групи учениците проследяват как една новина е представена в различни медии. Сравняват езика, заглавията, акцентите. Представяне пред класа.

ЧАСТ 1: Структурата на аргумента

Аргументът не е просто мнение. Мнението е какво мислиш – аргументът обяснява защо мисленето ти е вярно и какво следва от това. Трите части работят заедно като верига: ако една липсва, аргументът се разпада.

Част от аргумента	Въпрос, на който отговаря	Пример
ТЕЗА	Какво твърдя?	*Учениците трябва да имат право да използват телефони в час.*
ДОКАЗАТЕЛСТВО	Как го знам? Откъде го доказвам?	*Изследване показва, че достъпът до информация в реално време подобрява разбирането на учебния материал.*
ИЗВОД	Какво следва от това?	*Следователно забраната на телефоните лишава учениците от ефективен учебен инструмент.*

Ключово разграничение:
Мнение: Домашните са много. / Аргумент: Домашните трябва да се намалят, защото изследванията показват, че над 2 часа дневно увеличават стреса и намаляват ефективността на ученето. Следователно по-малкото домашни водят до по-добри резултати.

ЧАСТ 2: Видове доказателства

Не всяко доказателство е еднакво силно. Учениците трябва да умеят да разпознават и използват различните видове, а също така да забелязват кога доказателството е всъщност манипулация.

Вид доказателство	Какво е	Пример
Статистика	Данни от надежден източник	*72% от учениците съобщават за тревожност при изпити.*
Експертно мнение	Позоваване на специалист в областта	*Според детския психолог д-р Попова...*
Конкретен пример	Реален случай, доказан прецедент	*Във Финландия, след като въведоха проектното обучение...*
Логически извод	Ако А, тогава Б – причинно-следствена връзка	*Ако не се гласува, политиките се определят от малцинство.*
Личен пример	По-слабо, но валидно в контекст	*Аз лично преживях... и мога да потвърдя, че...*

Слаби псевдодоказателства – разпознай ги:
- Всички знаят, че... (апел към тълпата)
- Моята баба казва... (единично лично свидетелство без контекст)
- Прочетох го в интернет... (неверифициран източник)
- Винаги е било така... (традицията не е доказателство)

ЧАСТ 3: Примери – слаби и силни аргументи

Следните примери показват как същата теза може да бъде подкрепена слабо (само мнение) или силно (с доказателство и извод). Учениците могат да анализират разликата и да подобрят слабите аргументи.

Тема: Домашните работи	
СЛАБ аргумент *Домашните са излишни, защото всички ги мразят и нямаме свободно време.*	**СИЛЕН аргумент** *Прекомерните домашни работи вредят на ученето. Проучване на Станфордския университет установява, че ученици с повече от 2 часа домашни на вечер показват по-висок стрес и по-ниски резултати на тестове. Следователно намаляването на домашните би подобрило, а не влошило академичните постижения.*
Защо слабият е слаб: Доказателството е само мнение (всички ги мразят). Изводът липсва. Тезата не е разграничена от емоцията.	

Тема: Ученическото самоуправление	
СЛАБ аргумент *Ученическият съвет е безполезен, защото никой не го слуша.*	**СИЛЕН аргумент** *Ученическото самоуправление трябва да има реални правомощия, не само символична роля. В Дания и Финландия, където учениците участват в решения за учебната програма, нивата на ангажираност и резултатите са значително по-високи. Ако искаме активни граждани, трябва да практикуваме демокрацията в училище, а не само да я изучаваме.*
Защо слабият е слаб: Твърдение без доказателство. Изводът не следва логично – дори и никой да не слуша, това не означава, че съветът е безполезен по принцип.	

Тема: Социалните медии	
СЛАБ аргумент *Социалните медии са вредни. TikTok разсейва всички и децата не учат.*	**СИЛЕН аргумент** *Неограниченият достъп до социални медии под 14 години има доказани рискове. Според доклад на американската психиатрична асоциация от 2023 г. употребата над 3 часа дневно е свързана с тревожност и депресия при тийнейджъри. Затова е оправдано въвеждането на регулиран, а не пълен достъп.*
Защо слабият е слаб: Генерализация (всички) и единичен пример (TikTok). Силният аргумент прави важна разлика: не пълна забрана, а регулиране – нюансираният извод е знак за зрял аргумент.	

ЧАСТ 4: Упражнение в клас – стъпка по стъпка

1 5 мин.	**Дайте им готова теза** Всяка група получава твърдение и трябва да намери доказателство и извод – без да избират позиция, само да изградят структурата. Примерни тези: Спортът трябва да е задължителен всеки ден. / Оценките пречат на истинското учене. / Всеки гражданин е длъжен да гласува.

2 5 мин.	**Обърни аргумента** Същата група изгражда противоположния аргумент по същата теза. Цел: разбиране, че структурата работи и за двете страни. Важното е качеството на доказателството, не самата позиция.

3 5 мин.	**Оцени чужд аргумент** Групите разменят аргументите си. Всяка група отговаря на три въпроса: Ясна ли е тезата? Доказателството достатъчно ли е силно? Следва ли изводът логично от доказателството?

4 5 мин.	**Обратна връзка по формула** Не харесва ми / не ми харесва – а конкретно: Тезата е ясна, но доказателството е само мнение – можете ли да добавите пример или данни? Изводът не следва директно от доказателството – защо смятате, че това е правилното заключение?

Съвет за фасилитатора:
*Насочете учениците да различат **критика към аргумента** от **критика към човека**. Фразата „Аргументът е слаб, защото...“ е конструктивна. „Ти грешиш“ – не е. Именно тази разлика е сърцевината на демократичния дебат.*

ЧАСТ 5: Факт или мнение?

Преди да изградят аргументи, учениците трябва да умеят да различават факти от мнения. Ето три набора твърдения, подредени по трудност.

Ниво 1 – Лесни (I–IV клас)

Твърдение	Факт или мнение?
Слънцето изгрява от изток.	**Факт**
Котките са по-хубави от кучетата.	**Мнение**
България има излаз на Черно море.	**Факт**
Лятото е най-хубавото време на годината.	**Мнение**
Водата кипи при 100°C.	**Факт**
Математиката е по-интересна от рисуването.	**Мнение**

Ниво 2 – Средни (V–VII клас)

Твърдение	Факт или мнение?
В България има задължително образование до 16-годишна възраст.	**Факт**
Учениците трябва да носят училищна форма.	**Мнение**
Социалните мрежи се използват от милиарди хора.	**Факт**
Социалните мрежи са вредни за децата.	**Мнение**
Пластмасата замърсява океаните.	**Факт**
Всеки трябва да е вегетарианец, за да пази природата.	**Мнение**
Гласуването е право на гражданите.	**Факт**
Политиците не се интересуват от младите.	**Мнение**

Ниво 3 – Предизвикателни (VIII–XII клас) – изглеждат като факти, но не са

Твърдение	Отговор	Защо е интересно
Климатичните промени са причинени от човека.	**Факт**	*Учениците може да го сметнат за мнение – всъщност е научен консенсус с огромна доказателствена основа.*
Имигрантите увеличават престъпността.	**Манипулация**	*Звучи като факт, но е генерализация без доказателство. Изследванията показват обратното в повечето случаи.*
България е сред страните с най-ниско заплащане на труда в ЕС.	**Факт**	*Проверим факт – тренира навика за проверка на източници преди приемане.*
По-бедните квартали имат по-лоши училища.	**Факт**	*Документирано явление, може да изглежда като мнение – но е измеримо и доказано.*
Младите хора не се интересуват от политика.	**Мнение**	*Типичен стереотип, представен като факт. Изследванията показват нюансирана картина.*
ИИ ще вземе работните места.	**Спорно**	*Нито чист факт, нито е мнение – предсказание. Отлична основа за дискусия.*

Специална категория: Факт, но непълен – перфектна за разговор за медийна манипулация

- Ваксините имат странични ефекти. (Вярно, но се пропускат ползите и че страничните ефекти са рядкост)
- Ученик от училището счупи прозорец. (може да е факт, но без контекст създава погрешно впечатление)
- Тази партия спечели повече гласове от преди. (факт, но може да е 0,3% вместо 30%)

ЧАСТ 6: Карта на логическите грешки и манипулации

Тези грешки се срещат навсякъде – в новините, в социалните медии, в политическите речи и дори в ежедневните разговори. Умението да ги разпознаеш е сърцевината на критичното мислене.

Грешка / Капан	Как изглежда	Пример
Кръгов аргумент	Тезата се доказва сама себе си.	*Гласуването е важно, защото трябва да гласуваме.*
Генерализация	Един или няколко примера се представят като правило.	*Всички политици лъжат.*
Атака към човека	Атакува се личността, а не аргументът.	*Тя греши, защото е млада и няма опит.*
Апел към страха	Емоция (страх) вместо доказателство.	*Ако не направим X, всичко ще се срине.*
Фалшива дилема	Представят се само два варианта, пропускат се средните.	*Или си с нас, или си против нас.*
Апел към тълпата	Нещо е вярно, защото всички го вярват.	*Всички знаят, че... / Никой нормален не смята, че...*
Непълен факт	Фактът е верен, но е изваден от контекст.	*Ваксините имат странични ефекти. (без споменаване на ползите)*

Как да използвате тази карта в клас:
1. Дайте на учениците реални примери от новини или социални медии и ги помолете да открият логическата грешка.
2. Поканете ги да намерят примери сами – в реклами, в изявления на публични личности.
3. Дискутирайте: Може ли аргументът да бъде пподобрен? Какво липсва?
Важно: Целта не е да атакуват хората, а да подобряват аргументите.

АДАПТАЦИИ

I – IV клас	V – VII клас
• Работа с прости илюстрации: Вярно ли е, ако го виждам на снимка? • Игра Телефон: как се изкривява информацията. • Правилото: Питай, преди да повярваш.	• Анализ на публикации в социалните медии. • Практическо упражнение с факт-чекинг сайт.

VIII – XII клас	Материали
• Задълбочен анализ на медийни манипулации и пропаганда. • Дискусия: отговорност на гражданина в дигиталната среда. • Антидезинформационна кампания.	• Примери за новини (реални и фалшиви) • Списък с ресурси за факт-чекинг • Работни листи за анализ на медийно съдържание

Модул 3	Дебати и публична реч

Сесия 1	Изказване, убеждаване и структура на аргумент

ЦЕЛИ

- Развиване на умения за ясно и убедително изразяване на мисли;
- Запознаване с основите на публичното говорене и структурата на аргумент;
- Изграждане на самоувереност при изказване пред аудитория;
- Насърчаване на уважителен диалог и зачитане на различни гледни точки.

ДЕЙНОСТИ

1	**Моят глас има значение** Всеки ученик казва едно изречение по избрана тема. Фокус върху тон, контакт с очите и яснота. Обратна връзка от групата.

2	**Структурата на добрата реч** Моделът: теза – аргументи – заключение. Учениците подготвят кратка реч (2–3 минути). Упражнение по двойки с взаимна обратна връзка.

3	**Убеди ме!** 1 минута да убедят класа в твърдение без предварителна подготовка. Акцент върху самоувереност и спонтанност. Класът оценява: убедително ли беше?

4	**Рефлексия: моята реч** Какво направих добре? Какво трябва да подобря? Какво ново научих за себе си?

Сесия 2	Дебатът в практиката – свободен дебат с модератор

ЦЕЛИ

- Прилагане на уменията за аргументация в реална, неформална дебатна ситуация;
- Практика на активно слушане и реагиране на аргументи в движение;
- Изграждане на увереност при спонтанно изказване пред аудитория;
- Развиване на уважение към различни гледни точки чрез структуриран диалог.

Формат: Свободен дебат с модератор

Класът се разделя на два лагера – ЗА и ПРОТИВ. Модераторът дава думата редувано. Всеки говорител има максимум 1 минута. Аргументите трябва да реагират на казаното – не просто да повтарят начална позиция. Предимство: по-естествен, по-малко стресиращ, достъпен за всички възрасти.

ХОД НА ДЕБАТА

#	Фаза	Какво се прави	Времетраене
1	**Въведение**	Модераторът обявява темата. Учениците избират страна или теглят жребий. Кратко време за обмисляне.	**3 мин.**
2	**Позициониране**	По един представител от всяка страна излага началната позиция на отбора – 2 минути всеки.	**4 мин.**
3	**Свободен дебат**	Модераторът дава думата последователно. Всеки говорител – макс. 1 минута. Изказванията са в посока оборване на аргументите.	**10 мин.**
4	**Право на отговор**	Всяка страна – 1 минута за финален отговор на най-силния аргумент на опонента.	**2 мин.**
5	**Заключение**	По един говорител от всяка страна прави кратко обобщение на позицията.	**2 мин.**
6	**Оценяване**	Наблюдателите споделят кой аргумент ги е убедил. Класът гласува кой отбор е дебатирал по-убедително.	**5 мин.**

Ролята на модератора – ключови правила

Дава думата. Спира при лични нападки: Молим за аргументи, а не за оценки на хора. Следи за времето. Може да задава уточняващ въпрос: Можеш ли да обясниш с пример?

Ценен момент: Активното слушане е половината от дебата

Преди да говориш, повтори накратко аргумента на опонента. Само ако си го разбрал, можеш да му отговориш. Именно това разграничава диалога от монолога.

РЕФЛЕКСИЯ СЛЕД ДЕБАТА

За участниците	За наблюдателите
• Кой момент от дебата те е изненадал? • Имаше ли аргумент на опонента, който те е убедил? • Какво би казал по-различно при следващ дебат?	• Кой аргумент беше най-добре подкрепен с доказателство? • Спазваха ли се правилата на уважителния дебат? • Кое изказване промени или разклати позицията ти?

ТЕМИ ЗА ДЕБАТ

8 теми в 4 категории, с препоръчителна възрастова група.

Категория	Тема	Възраст
Училищен живот	Мобилните телефони трябва да са забранени в час.	**V – XII**
Училищен живот	Оценките пречат на истинското учене.	**VII – XII**
Технологии	Социалните медии вредят повече на тийнейджърите, отколкото помагат.	**V – XII**
Технологии	Достъпът до интернет трябва да е ограничен за деца под 14 години.	**VI – XII**
Общество	Младежите под 18 години трябва да имат право да гласуват.	**VII – XII**
Общество	Доброволчеството трябва да е задължителна част от учебната програма.	**VI – XII**
Екология	Трябва да се въведе задължителното рециклиране и да има глоби за нарушителите.	**V – XII**
Екология	Икономическото развитие е по-важно от опазването на природата.	**VIII – XII**

Съвети за избор на тема и работа
Добрата тема има две условия: може да се защитава убедително и от двете страни, и е близка до реалния живот на учениците.
По добре е да се разпределят страните чрез жребий и да не се позволява на учениците сами да избират позиция. Защитата на позиция, с която не си съгласен, изгражда аргументационна гъвкавост и емпатия.
При по-малки класове: дайте им 5 минути за подготовка в двойки преди да започне свободният дебат.

АДАПТАЦИИ

I – IV клас

- Мини-дебат по конкретно правило в класа.
- Модераторът е учителят.
- Без официални фази – просто редуване ЗА / ПРОТИВ.

V – VII клас

- Пълен свободен дебат с всички фази.
- Ученик-модератор с подкрепа от учителя.
- Теми от категории Училищен живот и Екология.

VIII – XII клас

- Ученик поема ролята на модератор изцяло.
- Теми от Технологии, Общество и Екология.
- Видеозапис и самооценка.

Материали

- Карти ЗА / ПРОТИВ
- Листи за наблюдателите

Модул 4	Лидерство

Тема: Лидерство – да водиш чрез пример

ЦЕЛИ

- Развиване на разбиране за лидерството като отговорност, а не като власт;
- Насърчаване на активна гражданска позиция и самоувереност у учениците;
- Разпознаване и развитие на личните силни страни;
- Формиране на умения за работа в екип, вземане на решения и поемане на инициатива.

ДЕЙНОСТИ

1	**Какво е лидерство? – Интерактивна дискусия** Учениците обсъждат: Кой е лидерът? Може ли всеки да бъде лидер? Какви качества трябва да има добрият лидер? Обобщение: лидерството не е позиция, а поведение.

2	**Лидерите около нас** Работа по групи – примери за лидери от училищния живот, общността или обществото. Акцент върху действията, а не върху титлите.

3	**Моите силни страни** Индивидуално упражнение: учениците идентифицират свои качества, умения и таланти. Споделяне по желание и взаимна подкрепа.

4	**Лидерство в действие** Ролева игра или казус: организиране на събитие, разрешаване на конфликт, защита на идея. Учениците предлагат решения и обсъждат различни лидерски подходи.

5	**Рефлексия** Как мога да бъда лидер в училище? Какви малки стъпки мога да направя още сега?

Връзка с Модул 5

Уменията за инициативност и организация, развити в този модул, намират практическо приложение в Модул 5 – Ученически инициативи, където учениците преминават през пълния проектен цикъл.

Работен лист: Моите силни страни (Дейност 3)

Учениците попълват работния лист индивидуално. Фасилитаторът напомня, че няма правилни или грешни отговори и че целта е себепознание, не оценяване.

Моите качества *(какъв/каква съм като човек)* Примери за насока: търпелив/а, честен/а, емпатичен/а, любопитен/а, упорит/а, весел/а, внимателен/а... Напиши поне три:

.....
.....
.....

Моите умения *(какво умея да правя добре)* Примери: добре слушам, обяснявам ясно, организирам, рисувам, успокоявам хората, намирам решения, работя в екип... Напиши поне три:

.....
.....
.....

Моите таланти *(за какво ме хвалят другите, без аз да се старая много)*

.....
.....
.....

Кога се чувствам най-силен/а? *(в какви ситуации, с кои хора, при какви задачи)*

.....
.....
.....

Моята суперсила като лидер би била:

.....
.....
.....

Инструкция за фасилитатора: След индивидуалното попълване – по желание учениците споделят една силна страна. Групата може да допълва: „Аз виждам в теб и..." – само с позитивни наблюдения. Създава се среда на взаимно признание.

Информационен лист: Видовете лидери (Дейност 4)

Преди ролевата игра учениците се запознават с четири основни стила. Важно е да се подчертае: ***нито един стил не е абсолютно „правилен"*** *– добрият лидер разпознава коя ситуация кой подход изисква.*

Автократичен лидер *(„Аз решавам")*

Взема решенията сам, бързо и категорично. Дава ясни инструкции и очаква изпълнение.

Кога работи добре: при криза, при липса на опит в екипа, когато времето е малко.

Рискове: отнема инициативата, може да демотивира, не използва потенциала на екипа.

Пример: Пожарникар по време на специална акция – няма време за дискусия.

Демократичен лидер *(„Решаваме заедно")*

Събира мнения, включва всички в решението, насърчава участието.

Кога работи добре: при дългосрочни проекти, когато екипът е опитен, когато е важна ангажираността.

Рискове: по-бавен процес, може да е трудно при неразрешими различия в мненията.

Пример: Учителят, който оставя класа да избере правилата на часа - заедно.

Либерален лидер *(„Вие знаете как")*

Дава свобода на екипа, минимален контрол, максимално доверие.

Кога работи добре: при много опитни и самомотивирани хора, при творчески задачи.

Рискове: липса на посока, хаос при по-неопитен екип.

Пример: Арт директор, който дава тема на художниците и не се намесва в изпълнението.

Трансформационен лидер *(„Можем да постигнем повече")*

Вдъхновява с визия, мотивира хората да надминат собствените си очаквания, фокусиран е върху развитието на хората около него.

Кога работи добре: при нужда от промяна, при дългосрочна мисия, при изграждане на общност.

Рискове: може да е твърде идеалистичен, изисква доверие и търпение.

Пример: Младежки лидер, който убеждава съученици да стартират инициатива, в която никой отначало не е вярвал.

Въпроси за обсъждане след ролевата игра:

- Кой стил използва героят ти в казуса?
- Смени ли стила по средата на ситуацията? Защо?
- Кой стил ти е най-близък? Кой ти е най-труден?
- Има ли ситуации, в които би комбинирал два стила?

Карти с качества на лидера

Приложение към Модул 4: Лидерство | Мисли. Участвай. Променяй!

Как се използват:

Разпечатайте и изрежете картите по пунктираните линии. 32 карти в 4 групи.

Вариант А – Индивидуално: Избери 5-те качества, най-важни за лидера, и 3-те, които виждаш в себе си.

Вариант Б – Групово класиране: Договорете се кои са ТОП 5 качества. Самият процес е упражнение по лидерство.

Вариант В – По ситуация: Дадена е конкретна ситуация – изберете кои качества са най-нужни точно сега.

Вариант Г – Гласуване с аргументи: Всеки слага картата си и обяснява избора с едно изречение.

Група 1: Характер

Честност

Казва истината, дори когато е неудобна.

Група 1: Характер

Смелост

Действа, дори когато се страхува.

Група 1: Характер

Скромност

Не се хвали – дава заслугата на екипа.

Група 1: Характер

Упоритост

Не се отказва при трудности.

Група 1: Характер

Справедливост

Третира всички еднакво и обективно.

Група 1: Характер

Самодисциплина

Спазва собствените си ангажименти.

Група 1: Характер

Търпение

Не бърза с решения, изслушва докрай.

Група 1: Характер

Интегритет

Действа според ценностите си, дори когато никой не гледа.

Група 2: Хората

Емпатия

Разбира как се чувстват другите.

Група 2: Хората

Умение да слуша

Чува не само думите, но и смисъла зад тях.

Група 2: Хората

Вдъхновява другите

Кара хората да вярват, че могат повече.

Група 2: Хората

Изгражда доверие

Хората знаят, че могат да разчитат на него/нея.

Група 2: Хората

Комуникира ясно

Обяснява така, че всеки разбира.

Група 2: Хората

Дава обратна връзка

Казва какво е добре и какво може да се подобри – конструктивно.

Група 2: Хората

Включва всички

Не забравя тихите гласове в групата.

Група 2: Хората

Разрешава конфликти

Помага на хората да намерят общ език.

Група 3: Действие

Взема решения

Не се колебае безкрайно – действа.

Група 3: Действие

Поема отговорност

Не търси виновни – решава проблема.

Група 3: Действие

Организиран/а

Планира, следи срокове, не оставя хаос.

Група 3: Действие

Гъвкавост

Сменя плана, когато ситуацията го изисква.

Група 3: Действие

Мисли напред

Вижда последствията преди да действа.

Група 3: Действие

Инициативност

Не чака да му/ѝ кажат – започва сам/сама.

Група 3: Действие

Фокус

Не се разпилява – знае кое е важно.

Група 3: Действие

Работи под натиск

Запазва спокойствие и ясномислие в криза.

Група 4: Растеж

Любопитство

Задава въпроси, търси нови знания.

Група 4: Растеж

Учи от грешките

Не повтаря грешките – извлича урок.

Група 4: Растеж

Приема критика

Не се обижда – използва обратната връзка.

Група 4: Растеж

Развива другите

Помага на хората около него/нея да растат.

Група 4: Растеж

Мисли критично

Не приема всичко за вярно – проверява и анализира.

Група 4: Растеж

Търси различни мнения

Не работи само с хора, които мислят като него/нея.

Група 4: Растеж

Познава себе си

Знае силните и слабите си страни.

Група 4: Растеж

Визионерство

Вижда накъде трябва да вървим, дори когато пътят не е ясен.

АДАПТАЦИИ

I – IV клас • История за лидер (приказен герой или реална личност). • Рисуване: аз съм лидер, когато… • Игра Капитанът на кораба – ротационно водене.	**V – VII клас** • Ученическият съвет – как работи и как да участвам? • Работа по случай: ученик решава проблем в класа. • Личен план за лидерски качества.

VIII – XII клас • Анализ на лидерски стилове (автократичен, демократичен, трансформационен). • Случай: управление на кризисна ситуация. • Лична лидерска визия.	**Материали** • Карти с качества на лидера • Работни листи Моите силни страни • Примери за лидери

Модул 5	Ученически инициативи – дизайн и управление

От идея към въздействие – как учениците планират и реализират инициативи в своята общност.

ЦЕЛИ

- Учениците да разберат какво представлява ученическата инициатива и как се различава от обикновено събитие;
- Да развият умения за идентифициране на проблеми в училищната и местната общност;
- Да усвоят базови стъпки за планиране, разпределение на роли и управление на дейности;
- Да изградят увереност, че могат да бъдат двигатели на положителна промяна;
- Да свържат лидерството с реални действия и отговорност.

Сесия 1	Виж проблема – роди идеята

ЦЕЛИ НА СЕСИЯТА

- Развиване на наблюдателност към нуждите на общността;
- Осъзнаване, че инициативите тръгват от реален контекст, не от абстрактни идеи.

ДЕЙНОСТИ

1	**Карта на общността** Учениците работят по групи: Какво харесват в училището/квартала? Какво би могло да се подобри? Кои групи хора имат нужда от подкрепа? Резултатите се нанасят на голям лист.

2	**Метод: 5 защо** Групата избира проблем и задава Защо? пет пъти, за да стигне до корена му, а не само до симптома. Пример: Дворът е мръсен. Защо? Нямаме достатъчно кошчета. Защо? Никой не е поискал. И т.н.

Ценен момент: Коренът на проблема е различен от симптома

Методът 5 защо помага да не се спрем на повърхността. Ако инициативата адресира симптома, а не причината, ефектът е краткотраен.

3	**Гласуване на приоритет** Всяка група представя идея. Чрез гласуване с точки (всеки ученик – 3 точки) класът избира една или две идеи за разработване.

Сесия 2	Планиране – от идея към план

ЦЕЛИ НА СЕСИЯТА

- Усвояване на основни елементи на проектното мислене;
- Разбиране на връзката между цел, дейности и резултати.

ДЕЙНОСТИ

1	**Формуляр на инициативата** Три фундаментални въпроса: Какъв проблем решаваме? Каква е нашата цел? Как ще разберем, че сме успели? Отговорите се записват кратко – те са основата на целия план.

2	**План в 5 стъпки** Цел, Дейности, Роли, Ресурси, Срок. Учениците попълват плана по петте колони. Препоръчва се Листът за планиране (Приложение към модула).

Цел	Дейности	Роли	Ресурси	Срок
Какво искаме да постигнем?	Какво ще правим стъпка по стъпка?	Кой отговаря за какво?	Какво ни трябва?	Кога ще се случи?

3	**Разпределяне на роли** Координатор (общ преглед); Комуникация (съобщения, плакати); Логистика (материали, пространство); Финанси (ако е приложимо); Документиране (снимки, дневник, отчет). Всеки знае своята роля и замества при нужда.

Сесия 3	Реализация и управление

ЦЕЛИ НА СЕСИЯТА

- Развиване на организационни умения;
- Подготовка за справяне с непредвидени ситуации;
- Осъзнаване на значението на екипната работа.

ДЕЙНОСТИ

1	**Симулация: Непредвидено обстоятелство** Учениците получават сценарии и предлагат решения: Отказал партньор в последния момент; Лошо време в деня на събитието; Недостатъчен брой участници; Липсващи материали. Кой взе решение? Какъв е планът Б?

Ценен момент: Планът Б не е провал – той е зрялост

Способността да адаптираш плана при трудности е един от най-ценните организационни умения. Реалните проекти винаги срещат препятствия.

2	**Контролен списък преди събитието** Всички роли ясни ли са? Има ли резервен план? Кой комуникира с кого? Всички материали готови ли са? Партньорите потвърдени ли са? Как ще документираме?

3	**Рефлексия след инициативата** Три посоки: Какво се получи добре? (признаване на успехите) Какво бихме подобрили? (конструктивно) Какъв беше ефектът? (върху общността и върху нас)

Приложение: Лист за планиране на ученическа инициатива

1. Име на инициативата:

……

2. Какъв проблем искаме да решим? (2–3 изречения)

……

……

3. Каква е нашата цел?

……

……

4. Коя е целевата група?

☐ Ученици ☐ Учители ☐ Родители ☐ Местна общност ☐ Друга: _____

5. Какви дейности ще реализираме?

Дейност	Отговорник	Срок	Необходими ресурси

6. От какви ресурси имаме нужда?

☐ Материали ☐ Пространство ☐ Партньори ☐ Финансиране ☐ Доброволци

7. Как ще популяризираме инициативата?

☐ Плакат ☐ Социални мрежи ☐ Съобщение в училище ☐ Среща с партньори

8. Как ще разберем, че сме успели?

……

……

9. Какво може да се обърка и какъв е нашият план Б?

……

……

10. Рефлексия (след инициативата)

- Какво се получи добре? _____
- Какво бихме подобрили? _____
- Какъв беше ефектът? _____

АДАПТАЦИИ

I – IV клас • Карта на общността чрез рисунки. • Мини-инициатива само в класната стая. • Ролите се обясняват чрез игра.	**V – VII клас** • Пълна версия на трите сесии. • Симулацията като ролева игра. • Свързване с реален проблем от ученическия живот.

VIII – XII клас • Инициативата се реализира реално с партньори. • Кандидатура за младежки фонд или конкурс. • Презентация пред ръководството или общината.	**Материали** • Листи за планиране (по един за всяка група) • Лепящи бележки за Карта на общността • Карти със сценарии за симулацията • Чеклист преди събитието

Заключение

"Мисли. Участвай. Променяй!" не е просто програма – това е покана към всеки млад човек да открие гласа си и да го използва.

Петте модула на тази програма са разработени с убеждението, че гражданското образование е не само знание за институциите и правата, но и практика на ежедневни избори, малки стъпки и смелост да поемеш инициатива.

Когато учениците се научат да мислят критично, да говорят уверено, да работят заедно и да вземат отговорност – те се превръщат в активни участници в живота на своите общности и в бъдещето на своята страна.

Следващи стъпки

- Продължавайте да адаптирате дейностите спрямо конкретния контекст и нуждите на вашите ученици.
- Насърчавайте учениците да прилагат наученото извън класната стая.
- Свързвайте се с местни организации, общини и граждански структури за реални партньорства.
- Документирайте постиженията и ги споделяйте с по-широката общност.